

ОТНОШЕНИЕТО КЪМ НЕЗРЯЩИТЕ ПРЕЗ РАЗЛИЧНИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ ЕПОХИ

Недка Н. Стефанова

THE ATTITUDE TOWARDS THE BLIND THROUGH THE DIFFERENT HISTORICAL AGES

Nedka N.Stefanova

ABSTRACT: As a teacher who works with visually impaired toddlers and students, by using various resources, the author of this text follows the ways different communities used to treat the visually impaired during the ages, as well as the beginning and the development of their education throughout the course of History.

KEYWORDS: blind, visually impaired toddlers and students, integrated learning, inclusive learning

Различията в развитието на човека като биологичен вид и неговата социализация се детерминират съобразно водещите приоритети и парадигми в общественото развитие. Зрително затруднените деца и ученици получават различно отношение и място в историята на образованието. Промени, намерили израз в методите, формите и средствата на обучение, възпитание и социализация. Ретроспекцията в тази посока е важна за съвременното обучение с опита, изводите и положителните практики.

Историята на педагогиката на зрително затруднените според Радулов най-общо може да се раздели на три главни периода:

1. Поява и развитие на индивидуалното обучение. Този процес започва в дълбоката древност и завършва в 1784 г. с откриването на първото учебно заведение за слепи в Париж.
  - ✓ Етап на самостоятелна еманципация.
2. Институционализация на обучението. Включва процеса от 1784 г., когато се открива първото специално учебно заведение от институционален тип и приключва в началото на 50-те години на XX век с доминирането на интегрираното и включващото обучение и реформирането на специалните училища от стария институционален тип. Реално интегрираното обучение води началото си от 1900 г. в САЩ, но училищната интеграция и по-късно образователното включване постепенно започват да доминират през последните десетилетия на XX век.

Според Радулов с известна условност вторият период може да се раздели на три етапа:

- ✓ Зараждане и първоначално развитие на обучението. Започва от 1784 г. и приключва в края на 70-те години на XIX век. Свързан е главно с появата на специалното обучение на слепите и неговото разпространение извън Европа – в Америка, Азия и Австралия. Налага се така наречената слухова метода в обучението. Важна крачка е появата на брайловото писмо в 1825 година.
- ✓ Утвърждаване и диференциране на обучението. Този етап започва от края на 70-те години на XIX век и приключва в началото на 20-те години на XX век. Освен своето утвърждаване в мнозинството страни обучението на слепите се диференцира с отделянето на две нови групи. Това са слабовиждащите деца и слепите деца с множество увреждания. Важна особеност на този етап е създаването на три главни

направления в педагогиката на зрително затруднените: немско, френско и по мнение на Радулов- американско.

- ✓ Свързване на обучението с рехабилитацията. Това е времето от началото на 20- те години до края на 40- те години на ХХ век. През 20- те години изследванията с теста на Г. Хейс – Бине в САЩ доказват, че няма разлика в интелектуалното развитие между слепи и виждащи. В 1934 г. в Русия Виготски публикува теорията за социалната компенсация. Под влиянието на родители, учители и обществеността специалните училища разработват първите рехабилитационни програми за самостоятелен живот чрез включване на полезни умения. В този етап се появяват ефективни оптични средства и говорещата книга. Появата на множеството късноослепели от Втората световна война тласка напред развитието на рехабилитацията на възрастните.
- 3. Деинституционализация на обучението. Периодът започва в началото на 50- те години на ХХ век с постепенното развитие на интегрираното обучение, нов образователен оптимизъм, преход към информационната революция, за да достигне днес до образователното включване въз основа на равноправното участие на зрително затруднените в живота на обществото. Третият период е естествено продължение на втория чрез появата на нова образователна концепция. Характеризира се с най-драстичните и динамично фундаментални промени в обучението на зрително затруднените. Той включва два основни етапа:
  - ✓ Образователен оптимизъм, демонстриращ от началото на 50- те години на миналия век до края на 80-те години. В този етап се полага началото на деинституционализацията на обучението. Интегрираното обучение започва да променя специалните училища и се разпространява извън Америка. Наблюдава се развитие на технологиите, възниква Международният съвет за образование на зрително затруднените. В бившите социалистически страни е налице идеологизация на обучението и създаване на големи затворени общности.
  - ✓ Етап на образователно включване. Започва в началото на 90- те години, като продължава до днес. Свързан е с революционните промени на 90- те години, навлизането на информационната революция и прехода от интегрирано към включващо обучение [5].

Отношението към слепите в древността не е по- различно от това към останалите хора с увреждания. В първобитното общество децата с увреждания са били убивани или оставяне без подслон и обречени на глад. Демержи /2005/ прави опит за представяне на обща картина на слепотата и слепите в онази епоха. Според него отношението към хората с увреждания в различните първобитни племена в човешката праистория е различно. В някои индиански села в земите на Латинска Америка деца са помагали на хора с увреждания. Според изследване на Коти в някои индиански племена съществува следната мисъл: „На слепия, който не може да намери пътя си, помогни и го заведи, където трябва.“ Доказателства сочат, че и в земите на Централна Австралия ослепелите от болести възрастни са подпомагани по време на миграцията.

В някои области на днешния щат Аризона незрящи хора са работели във ферми. Други са се занимавали с билкарство, участвали са в грижите за овце, обработката на вълна и производството на вино. Различни реакции към слепите е имало в племената от Югозападна Африка, в някои от които хората с увреждания са жертва на канибализъм. В западноафриканското племе Банту отношението към слепите е положително, докато към глухите то е враждебно.

Има основания да се предполага, че броят на слепите в Древен Египет е бил твърде голям. Смята се, че слепотата е била 4–5 на 1000. Поради това древният историк Хесиос нарича Египет „Страната на слепите“. Бащата на медицината Хипократ е установил твърде голям брой очни лекари, които познавали над 20 очни болести и били в състояние да лекуват катаракта. В Тива децата с увреждания били продавани на рибарите, докато сляпородените деца били легитимни

и не може да бъдат продавани в робство. Незрящите музиканти и поети участвали в различни представления и особено в празниците край река Нил.

В Древна Индия най-важната социална черта на обществото е солидарността към хората с увреждания и по-специално към незрящите. Будисткият крал Асока създава първите заведения от институционален тип, поели грижата за слепите хора.

В Древен Китай по време на царувалата от VIII до III век пр. Христа в западната част на страната династия Хан слепият Лук Ай е високопоставен държавен служител. Благодарение на него се полагат основите на първите курсове за групово обучение на слепи, обучаващи се като разказвачи, гадатели и музиканти. В Древен Китай се появяват и наченки на индивидуалното обучение. Конфуций е първият индивидуален учител на слепия китайски учен и държавник Тсоч Иуминг. А самият Конфуций е обучаван по музика от слеп училец. Други негови незрящи учители са Сусу Санг Минг и Тсу Ксиа. Преди 1500 години в Китай се основава и първата организация на слепи.

В Древен Израел незрящите нямат никакви правни и религиозни задължения. Техният живот е обусловен от социалния статус на семейството. Познати са случаи на слепи учители, адвокати, учени, но не и на свещеници.

На ослепяването в Древна Гърция се е гледало като на нещо по-лошо от смъртта. Чрез ослепяване са наказвани някои роби и част от войниците на победената страна. Смята се, че първият слеп обучен индивидуално, е философът богослов Дидим Александрийски, живял в IV век. За обучението му са използвани дървени релефни букви и математически знаци, както и обучение чрез слушане с наети за целта четци. Дидим става не само известен философ на своето време, но и преподавател в Александрийския университет.

Между незрящите от онази епоха са поетите Сафо, наричана деветата муза, Демодок, Офиниус, гадателят Терезий, музикантът и композитор Ксенос Ритус, реформирал гръцката музика и др.

В Римската империя Ромул обнародва закон, според който сляпороденото дете трябва да бъде прегледано от 5 съседни и тогава може да бъде решено то да бъде убито.

Първият държавник, положил грижи за слепите, е император Адриан. Една част от слепите работели в мините и във въртенето на мелниците. Могат да се посочат и примери за видни общественици, юристи и политици като Марус Ливиус, Каюс Друсус, Банкус Рибус, както и сенаторът Апиус Клаудиус.

Появата и възходът на монотеистичните религии водят до специалната защита на слепите. От Библията се знае, че Христос е закрилял и лекувал слепи хора. Предвид това ранните християнски общества смятат децата и особено сираците, старците и слепите като специални категории хора.

По време на феодализма под егидата на Църквата са основани приюти, болници и хосписи. В IV век св. Базил създава хоспис, „прибежище“ за слепи в Кесария Кападокия. През 680 г. в Ерусалим се открива хоспис за слепи. Първата подобна институция в източните страни е създадена през VII век. Огромното мнозинство от незрящите остават просяци и пряко зависят от милостинята на Църквата. През Средновековието към манастирите са основани редица хосписи, предназначени за слепи под патронажа на някои светци. В 1198 г. се появява Баварското братство. В Париж през 1254 г. е открит специален хоспис „Св. Луи“ за ослепели кръстоносци.

Мюсюлманската религия смята слепите за любимци на Аллах и формира толерантно отношение към тях. Пример за това е египетският незрящ философ Абу Оля, получил индивидуално обучение, като използва слуховата си памет и постига високо обществено признание.

Под защитата на статуса на индивидуалната еманципация някои слепи хора още през първата половина на XVIII век се превръщат в добре познати учени, поети, певци и музиканти. Един от тях е Никълс Суандерсън, достигнал до университета в Кембридж, където става професор и чете лекции по математика, механика и астрономия. Английският пътен инженер, строител на мостове Джон Меткалф, не допуска слепотата да наруши нормалното протичане на живота му. Якоб от Нетра се утвърждава като мъдрец и доктор билкар. Друга личност, спечелила възхищението на обществото, е виенската певица Мария фон Парадис. На нея Волфганг Амадеус Моцарт посвещава своето произведение „Концерт за пиано и оркестър в си

бемол мажор“. Към известните личности може да добавим шотландския поет Томас Блалок и френския биолог Франсоа Юбер. Учители на незрящите хора в онези години са великият учен Исак Нютон, обучил Никълс Суандерсън, известният математик Якоб Бернули, Рампацето от Рим и Ликас от Мадрид.

Пръв, който привлича вниманието върху уврежданията и издига идеята за обучението на слепите чрез развитието на познанието и компенсацията на увреждането, е големият френски просветител, енциклопедистът Дени Дидро. В 1749 г. публикува своя труд „Писание относно слепите, предназначено за тези, които виждат“, написан въз основа на наблюдения и срещи със Суандерсън, Парадис и други слепи. За първи път в този труд са поставени и научно обосновани идеите за възможностите и начините за обучение и познавателно развитие на слепите, тяхната социална и правна защита.

Франция става родина на педагогиката на зрително затруднените с откриването през 1784 г. на първото училище за слепи, наречено Национален институт за слепи. Открито е в Париж от един от учениците на Дидро–хуманистът, дипломатът от кариерата, политологът Валентин Хаюи. Образователната цел на това учебно заведение е формулирана по следния начин: „Да се дадат на слепите деца елементарни знания и трудови умения за самостоятелно изкарване на прехраната“. Валентин Хаюи е основоположник и на т. нар. традиционни занаяти за слепи: кошничарство, четкарство, тъкачество, пантофларство, метларство, ръкоделие за девойки и др. По време на емигрантските си години в началото на XIX век подпомага появата на обучението на слепи в Германия, донякъде и в Русия.

Един от фундаменталните въпроси в историята на педагогиката на зрително затруднените е изборът на подходящ шрифт за ограмотяване. Това се оказва много сложен и силно конкурентен процес, познат под формулировката „Война на шрифтовете“. Разразява се в началото на 20-те години на XIX век и продължава повече от 50 години. С признаването на брайловото писмо през 1854 г. във Франция и въвеждането му във всички специални училища се поставя и края на „Войната на шрифтовете“.

Англия е втората страна в света след Франция, която започва системно обучение на зрително затруднените деца. Първото специално училище за слепи е открито в Ливърпул от Хенри Данет и Джон Смит, като за година на откриването му английската специална литература приема 1790 или 1791 г. През 1792 г. се създава и Дружество за подпомагане на слепите. В Единбург през 1793 година се открива индустриално училище за слепи с цел да научат слепите самостоятелно чрез труд да си изкарват прехраната. През 1866 г. в гр. Устър д-р Томас Армитедж създава първото елитно училище за слепи младежи, известния колеж „Устър“. Няколко години по-късно с финансовата помощ на дарители се открива и Кралският нормален колеж /1872 г./, който е и първата консерватория за слепи студенти и има огромен принос за развитието на музикалното обучение, като една от основните професии за незрящите.

Възникването и развитието на обучението на незрящите в Австро-Унгария е свързано с името на един от най-големите педагози на зрително затруднените – Йохан Клайн, назначен за директор на открития през 1804 г. Институт за слепи във Виена. Клайн започва подготовката и на първите специални учители. През 1816 г. Институтът става държавен и официално се нарича Виенски императорски институт за слепи. През 1826 г. Клайн открива Институт за осигуряване и даване на работа на възрастни слепи. Институти за слепи се откриват в Прага /1807/ и в Братислава /1818/. Лудвиг Франкел с подкрепата на виенски евреи и императора Франц Йозеф през 1872 г. открива еврейски институт във Виена.

Клайн поддържа идеята, че всеки сляп човек може да постигне определено ниво на образование в зависимост от природните си особености и състояния. В учебния план на Виенския институт въвежда специални уроци за развитие на осезанието. Той е следващият педагог след Хаюи, въвел и развил релефните изображения в учебния процес. На Клайн принадлежи идеята за съвременното интегрирано и включващо обучение. Книгата му „Институции за слепите в Германия и Австро-Унгария /1840/ има непреходна стойност и в нашето съвремие. На базата на проучвания и задълбочен анализ Клайн доказва идеята, че незрящите деца могат успешно да се учат не само в специалните, но и в обикновените училища, близо до дома. Поддържан от местните образователни власти, през 1810 г. във Виена започва да осъществява тази концепция. Постъпват оплаквания от учители за липса на достатъчно познания и ресурси за обучение на слепите ученици в масовия клас. За удовлетворяване на тази

потребност през 1819 г. Клайн написва „Учебник за обучение на слепи, за да се улесни тяхното състояние да се занимават с полезна дейност и да се подготвят за обществено полезна дейност“. С фундаментално значение е публикацията на Клайн от 1836 г. „Ръководство за подходящо обучение на слепи деца от ранна възраст в семейното обкръжение и в училището близо до дома“ [5].

В САЩ първоначалната грижа към слепите се изразява с появата на закона от 1827 г., с който хората с увреждания се ползват с улеснения при получаването на земеделска земя в щатите Кентъки и Флорида. Американският студент по медицина Джон Фишер, повлиян от идеите на Виктор Хаюи в Париж, завръщайки се в Бостън през 1827 г., основава Корпорация за обучение на слепи. През юли 1832 г. в собствения си дом д-р Самуел Хоу започва обучението на две сестри, полагайки с това началото на първото учебно заведение за слепи в САЩ. През 1832 г. започва истинското функциониране на училището за слепи „Пъркинс“. Хоу въвежда в обучението на слепите изучаването на предметите: алгебра, анатомия, физиология и ботаника. Той за първи път в историята на специалната педагогика успява да види недостатъците на специалните училища, които посочва в годишен училищен доклад.

За разлика от Европа в САЩ са налице редица фактори, които пораждат появата на интегрираното обучение. За основоположници на концепцията за интегрираното обучение се смятат образователните дейци Джон Къртис, Едуард Нолън и Франк Хол. Водени от своя практицизъм, американците през септември 1900 г. в Чикаго интегрират първия слеп ученик. Неговият отличен успех стимулира ръководството на специалното училище за слепи да раздели града на райони, като всеки специален учител поема подпомагането на група ученици. По този начин се появяват и първите ресурсни учители. Първият такъв е Джон Къртис, завършил училището за слепи в Илинойс. Още в самото начало е помислено за допълнителната специална подготовка на учениците в обикновеното училище. В същата 1900 г. в Чикаго към едно масово училище се открива т. нар. „Брайлов клас“, в който незрящите се събират, за да учат брайл и други полезни дисциплини като социални умения, икономика и музикални инструменти. Така възникват първите ресурсни стаи към подбрани масови училища [5].

Началото на обучението на слепи в България се полага през 1905 г. с откриването на Държавния институт за слепи в София. Идеята е на тогавашния министър на народното просвещение проф. д-р Иван Шишманов, който възлага на д-р Донев извършване на предварителни сравнителни проучвания в Австро-Унгария, Германия и Русия. След България училища за обучение на слепи се откриват и в други балкански страни – Гърция, Румъния, Сърбия.

Концепцията за интегрираното обучение полага началото на деинституционализацията на обучението. Близо 50 години след възникването си интегрираното обучение не е познато извън границите на САЩ.

Австралия и Индия са едни от първите страни извън Америка, които започват да прилагат интегрираното обучение. В Австралия води началото си от 1940 г., а в Индия през 1956 г. Прието от европейските специалисти с отрицание и скептицизъм, интегрираното обучение сравнително късно и бавно пристига в Европа. В средата на 60-те години Швейцария е първата страна, която го признава и прилага [5].

Интегрираното обучение през 70-те и 80-те години на 20. век се налага в много страни в света.

През 60-те години на миналия век подходът на диференциране на обучението спрямо слабовиждащите и зрително затруднените с множество увреждания се задълбочава. През 1964 г. проф. д-р Натали Барага от Университета в щата Тексас издига нова концепция за ефективно използване на функционалното зрение. Нейното схващане, че използването на слабото зрение няма да го увреди, а напротив ще развие неговите функции, води до създаването на нова дисциплина в обучението – „Зрително подпомагане“ и „Зрителна рехабилитация“ при възрастните слабовиждащи.

В началото на 70-те години на 20. век обучението на зрително затруднените с множество увреждания навлиза в нова фаза чрез прилагане на стимулиращи терапии и възприемане на концепцията за мултисензорната интеграция.

Интегрираното обучение на зрително затруднени ученици в България започва през 1984 г. в гр. Варна.

С помощта на специалните училища издирихме ученици с нарушено зрение в общообразователните училища, математическите гимназии и Музикалното училище във Варна и след задълбочена предварителна подготовка през 1984 г. започнахме експериментална работа в няколко обикновени училища във Варна, Добрич, Шумен, Пловдив и София. Същата година към варненското училище е създадена първата ресурсна служба, а директорът П. Петров предлага първия ресурсен учител у нас. Това е опитният учител по математика Гергина Янакиева, която чрез лекторски часове започва да подпомага интегрираните ученици във Варна и Добрич. Заедно с Бурушкина ние наблюдавахме интегрираните ученици в София, Пловдив и Шумен. Резултатите надминаха нашите очаквания не само като постижения в успеваемостта, но което е по-важно – във взаимодействието между зрително затруднените и виждащите в обикновения клас. Много съществено бе, че въпреки първоначалния скептицизъм, успяхме да променим отношението на участвалите масови учители, които много бързо разбраха концепцията за училищна интеграция. Разработени са и предложени на МНП изисквания в работата на ресурсния учител. Цялостната разработка е приета от научния съвет на НИИО. Така без никакъв шум започва интегрираното обучение на зрително затруднените в България. През 1985 г. МНП отпусна първите две щатни бройки за ресурсни учители към двете специални училища, които не бяха усвоени веднага [4].

В края на 90-те години на 20. век интегрираното обучение престава да бъде приоритет само на зрително затруднените ученици. През 1997 г. в София се полага началото на интегрирането на деца с увреден слух, а през 2002 г. в Пазарджик се интегрират и деца с интелектуална недостатъчност. Натрупаният положителен педагогически опит и натискът на родителите предизвикват и реакцията на МОН. В 2003 г. е утвърден национален план за развитие на интегрираното обучение в България. През 2002 г. е приета наредба, според която всяко дете със специални образователни потребности подлежи на задължително комплексно педагогическо оценяване и разработването на индивидуален учебен план е важна основа за предстоящото развитие на пълноценно интегрирано и включващо обучение.

В резултат на тези промени през 2006 г. МОН разкрива 28 ресурсни центъра за интегрирано обучение в областните градове на страната. През 2007 г. МОН публикува „Методическо указание за дейността на екипите за комплексно педагогическо оценяване в регионалните инспекторати по образованието“. По нататъшното регламентиране на специалното образование и интегрираното обучение в България се определя от наредба № 1 на МОН от 23.01.2009 г. за обучение на деца и ученици със специални образователни потребности и хронични заболявания, публикувана в ДВ, бр. 11 от 10.02.2009 г.

Съществуващите ресурсни служби към двете училища за деца с нарушено зрение в София и Варна доказват, че тези специални училища са приели основните функции като поддръжник на включващото обучение. Техните ресурсни служби не само запазват своя статут, но увеличават ресурсните си учители и със своя практически опит подпомагат новите центрове. В 2003 г. в Шумен е открита ресурсна служба, ръководена от УДНЗ, Варна. Паралелно със създаването на ресурсните центрове УДНЗ, Варна, запазва своите 5 ресурсни учители – 3 във Варна и по един в Габрово и Шумен [4].

В новите реалности на съвременната образователна политика налагането и реализирането на приобщаващото образование е факт. С новия закон за предучилищното и училищното образование, влязъл в сила от 01.08.2016 [1] година, се реализират промените в българското образование. Образование, достъпно за всички и съобразено с възможностите и потребностите на всяко дете и ученик. Новата социална реалност налага такава организация на образователно-възпитателния процес, в който участват всички ученици, независимо от потенциала им. Заедно ученици с обучителни трудности, със специални образователни потребности, деца в риск и такива с изявени възможности в областта на науката, изкуството и спорта ще се обучават. В това намира смисъл приобщаващото образование, което е различно от интегрираното. Последното има характера на включващо, т.е. интегрираното обучение предоставя възможност на деца с образователни потребности да участват в образователната среда, предназначена за всички. Това се осигурява чрез изграждане на подкрепяща среда, която включва подходящи архитектурни и социално битови условия, индивидуални образователни програми, екип за комплексно педагогическо оценяване, специални учебнотехнически средства и апаратура, дидактически материали и помагала и т.н. За разлика от интегрираното, приобщаващото

образование е хуманен акт, който предполага не пространствено смесване на децата, поставя акцент върху качествено образование, независимо от възможностите и потребностите. Процес, в който интегрираното обучение има значително място, процес, който се стреми да премахне всички форми на сегрегация в образованието, да обхване уязвимите и изолирани по една или друга причина деца и да насърчи и благоприятства участието на всички деца [2].

Образованието на зрително затруднените ученици следва утвърдените държавно-образователни стандарти от Наредбата за приобщаващо образование [3].

В условията на приобщаващото образование все повече родители на зрително затруднени деца и ученици предпочитат техните деца да се обучават в ДГ и училища, а не в Специалните училища „Луи Брайл“, гр. София и „Проф. д-р Иван Шишманов“, гр. Варна. Това налага много добра подготовка и мотивация за работа на учителите на деца с нарушено зрение, работещи в условията на приобщаваща среда, поддържане на сътрудничество и добро взаимодействие с педагозите, работещи в специалните училища и преподавателите в ШУ и СУ, както и включване в семинари и обучения, организирани от Българската асоциация за обучение на зрително затруднени деца.

Литература:

1. Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. (Law on pre-school and school education). Obn.DV, br.79 ot 13.10.2015.
2. Kyurkchiyska, V. (2019): Profil na priobshtavashtia uchitel (Inclusive teacher profile), International journal, Institute of Knowledge Management, pp.105.
3. Naredba na MON za priobshtavashto obrazovanie. (Ordinance on inclusive education). Obn.DV, br.86/ 27.10.2017, izm. i dop. DV, br.105/18.12.2018.
4. Radulov, V. (2015): Istorija na uchebnoto delo na zritelno zatrudnenite v Balgaria (History of education of visually impaired in Bulgaria), Sofia.
5. Radulov, V. (2017): Istorija na pedagogikata na zritelno zatrudnenite (History of education of visually impaired), Sofia.

Недка Николаева Стефанова
докторант, Педагогически факултет, катедра „Социална и специална педагогика”
e-mail: nedka_stefanova@abv.bg
ШУ „Епископ Константин Преславски”